
РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.1

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-14f-98-278-282

Н. І. Бойко

доктор філологічних наук, професор
кафедри української мови та методики її навчання
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Мовне сьогодення України крізь призму соціолінгвістичного виміру

**(Рецензія на монографію: Макарець Ю. С. Статус і стан
української мови в незалежній Україні: соціолінгвістичний
вимір: монографія. Київ: ЛАТ&К, 2019. 209 с.)**

Державна мова – це виразний і самобутній символ держави поряд із прапором, гербом і гімном. Це потужний чинник інтеграції поліетнічного суспільства та національної ідентифікації його членів. Саме тому забезпечення високого статусу та захист державної мови – один із пріоритетних показників розвиненості країни.

Україна – пострадянська держава, яка у сфері мовних відносин досі намагається побороти наслідки потужної асиміляції та вийти з колоніального виміру. Тому досить актуальними і своєчасними постають дослідження динаміки її мовної ситуації в роки незалежності, статусного співвідношення української та російської мов і стану її літературного стандарту. Тож серед науково-дослідних тем, обраних за Грантом Президента України для молодих науковців (Ф82) у 2019 році, був і проєкт кандидата філологічних наук, доцента кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Юлії Сергіївни Макарець "Лінгвосоціологічний моніторинг динаміки структури й статусу української мови в новітній час" (Розпорядження Президента України № 242/2019-рп "Про призначення грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених на 2019 рік").

Підсумком Гранту Президента України для молодих науковців (Ф82) у 2019 році стала монографія "Статус і стан української мови в незалежній Україні: соціолінгвістичний вимір", написана й опублі-

кована Ю. С. Макарець. У праці питання особливостей етномовного ландшафту України, динаміки її мовної політики та мовного законодавства, сучасного стану української мови розглянуті на межі кількох наукових царин: соціолінгвістики, мовного права, мовної політики й лінгвістичної екології. Це дало змогу авторці ґрунтовно проаналізувати широкий спектр актуальних проблем, що хвилюють сьогодні українське суспільство, пов'язаних із регулюванням мовних відносин, статусним співвідношенням мов, мововжитком та вдосконаленням мовного стандарту.

Вихідним для дослідниці стало положення, що державна мова – один із визначальних чинників геополітичної безпеки держави, а тому Україна має чітко окреслити й захищати власний мовний кордон, свій мовленнєвий простір. Ю. С. Макарець зазначає, що в умовах "військової агресії та економічної кризи національній мові [...] має бути приділена особлива увага. Пропагована певний час модель "дві мови – одна нація", яка мала нібито зняти гостроту соціального конфлікту на мовному ґрунті [...] позірно притлумила, але насправді не могла і не вирішила "українське національне і мовне питання", адже, аби стати єдиною нацією, потрібно мати те, що об'єднає її представників, які часто належать до різних етнічних груп. Таким об'єднавчим чинником зазвичай стає національна ідентичність, яка консолідує суспільство, гуртує його в умовах, коли необхідно протистояти зовнішній загрозі або вирішити внутрішні проблеми. Стержнем її є національна мова – активна ознака належності до кола "своїх", засіб самоідентифікації як представника певної нації" (с. 6).

Монографія Ю. С. Макарець чітко й логічно структурована, вона містить шість розділів. У першому розділі "*Національна мова – чинник геополітичної безпеки*" обґрунтована потреба мовного кордону держави як гарантії її інформаційної безпеки та несприятливості населення до зовнішньої пропаганди. Дослідниця зауважує, що "сьогоднішня ситуація навколо української мови небезпечна в багатьох аспектах: для мовної системи, бо вона й далі зазнає деструктивних впливів російської мови; для носіїв мови, які, втрачаючи свій самобутній лінгвістичний код, виявляються нездатними зберегти свою національну ідентичність; для держави, громадяни якої стають значно сприйнятливішими до інформаційної пропаганди з боку держави-агресора, що знижує здатність суспільства до мобілізації перед зовнішньою загрозою, а отже, загрожує її суверенітету" (с. 20–21).

Другий розділ "*Сучасна етномовна ситуація в Україні*" присвячений аналізу етнічного складу й етномовного ландшафту України. На основі аналізу матеріалів досліджень різних років Ю. С. Макарець

вiдзначає: "Мовна ситуація в Україні незбалансована й асиметрична демографічно, територіально й комунікативно. Хоча росіяни становлять тільки приблизно шосту частину населення України, російська стала мовою спілкування для значної його частини, її називають рідною як деякі етнічні українці, так і представники різних національних меншин. Частина українців, які спілкуються українською, зменшується з Заходу України на Схід, від села до міста, від старшого до молодшого покоління. Хоча українська закріплена як мова освітнього процесу, однак ... українська школа залишається двомовною. У медіа, особливо мережевих, які є основним джерелом інформації для молодшого покоління українців, панує російська, а в адміністративному секторі попри норми закону про знання держслужбовцями державної мови, рівень мовної компетенції залишається досить низьким, чому сприяє приклад окремих представників політичної еліти держави" (с. 181).

У третьому розділі *"Поняття мовної політики та її основні віхи в Україні в роки незалежності"* розглянутий внутрішній досвід незалежної України в регулюванні мовних відносин та з'ясовані окремі чинники дестабілізації мовної ситуації в державі. "В Україні державна мова, замість, бути чинником об'єднання, представлена як причина розколу суспільства. Чи не визначальну роль у цьому відіграло те, що вона протягом усього періоду незалежності України ставала предметом політичних маніпуляцій, інструментом поляризації електорату та засобом відволікання уваги від неспроможності влади вирішити нагальні економічні, освітянські, медичні проблеми чи проблеми з корупцією. Закріплення офіційної українсько-російської двомовності було представлено як панацея від усіх соціальних конфліктів, а популістські паралелі з досвідом Канади, Бельгії, Швейцарії у свідомості пересічного громадянина часто перетворювали цей крок на сходинку до економічного й політичного успіху згаданих держав" (с. 182).

У четвертому розділі "Динаміка вітчизняного мовного законодавства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. та зміст термінів державна й офіційна мови" проаналізоване нормативно-правове регулювання мовних відносин в Україні, а наступний розділ "Мовна політика України в контексті європейського досвіду регулювання мовних відносин" уводить мовне питання України в загальноєвропейський контекст. Дослідниця зауважує, що за період незалежності "спроби посилити позиції української мови в різних сферах суспільного життя – освіті, адміністрації, на радіо й телебаченні тощо – або провести зміни в її стандарті, щоб поступово усунути деструктивні на-

слідки втручання радянських ідеологів у природний розвиток мовної системи, наражаються на різкі протести й розцінюються подекуди як "примусова українізація" та "порушення природного мовного права російськомовних громадян". Подібну реакцію спроби проведення статусних або корпусних змін викликають не тільки в Україні. Однак тут в умовах високого ступеня політизації мовного питання та тривання процесів самоасиміляції населення проблема набуває більшої гостроти, а опір будь-яким змінам посилюється" (с. 183).

Спростовуючи міф про офіційну двомовність як панацею від мовних конфліктів в українському суспільстві, що склався через популістське прирівняння мовної ситуації України до канадської, бельгійської, швейцарської, Ю. С. Макарець зазначає: "Мовні режими в державах Європи сформувалися з огляду на етномовний, державний устрій, історико-культурні обставини розвитку, серед яких визначальна – періоди колонізації, що супроводжуються асиміляцією місцевого населення тощо. Сьогодні в Європі етнічно гомогенних держав немає, однак більшість із них мають одну офіційну мову, якою є мова титульної нації. Держави, що сформувалися на території, де від початку проживали різні етноси, або які тривалий час були колоніями, іноді обирають іншу модель організації мовного простору, однак здебільшого це корелює з особливостями державного устрою – федерацією, де кожен суб'єкт має зокрема й лінгвальний кордон, або автономіями, які мають офіційну мову регіону. Україна – унітарна держава, її корінне населення – українці, тож закономірно, що єдиною державною мовою проголошена українська. З огляду на соціальні, мовно-культурні й ідеологічні реалії України, а також на досвід інших європейських держав, в історії яких були тривалі періоди колонізації, зміна цієї конституційної норми призвела б до тяжких незворотних наслідків для вітальності української мови та української нації загалом" (с. 135–136).

Заклучний розділ "*Сучасний стан української мови*" присвячений питанням унормування мови, ролі національного критерію в діяльності планувальників мови та екології української мови в адміністративній сфері, освіті та медіа. Говорячи про можливі кроки для покращення якості української мови в медіа, дослідниця відзначає необхідність упроводити "мовну сертифікацію теле- і радіопрограм, друкованих ЗМІ, новинних сайтів і порталів, сайтів суб'єктів господарювання тощо. Сприятиме покращенню мовної ситуації внесення в ліцензійно-дозвільні документи на діяльність у ЗМІ пунктів щодо дотримання норм української літературної мови, культури спілкування та сертифікування мовного кваліфікаційного рівня журналістів

і редакторів. Для здійснення цих заходів необхідно створити спеціальний орган (Департамент із сертифікації якості мовлення при Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення або Бюро лінгвістичної експертизи), до якого б увійшли вчені-лінгвісти, письменники, професійні журналісти та редактори-фахівці, що здійснювали б експертизу мовної якості" (с. 179).

Дослідниця, на нашу думку, зробила успішну спробу осмислення мовних проблем України та причин їх виникнення. Висновки в монографії переконливі й конструктивні, а рекомендації можуть стати важливими в умовах пошуку виходу з наявного обмеженого стану функціонування української мови. Ю. С. Макарець успішно впоралася з поставленими завданнями й показала, що осмислення мовної ситуації України неможливе поза європейським контекстом, проте не поверховим його сприйняттям, а глибоким аналізом причин і наслідків європейських моделей регулювання мовних відносин. Матеріал дослідниця виклала системно, праця логічно структурована, основні положення сформульовані чітко й докладно аргументовані. Монографія Ю. С. Макарець неодмінно знайде свого читача: вона буде як корисною для фахівців-філологів, так і цікавою для людей із нефілологічною освітою, які прагнуть зрозуміти, усвідомити, розібратися в сутності та причинах сьогоднішніх мовних проблем України.

N. I. Boyko

Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian Language
Nizhyn Mykola Gogol State University

Lingualrealityof Ukraine in sociolinguistic dimension.

Review of the monograph: I. S. Makarets. Status and state of the Ukrainian language in independent Ukraine: sociolinguistic dimension: monograph. Kyiv: LAT&K, 2019. 209 p.